

GRANICE DYSCYPLIN–ARNE W HUMANISTYCE

Redakcja:

J. KOWALEWSKI, W. PIASEK, M. ŚLIWA

Autorzy:

P. ABRISZEWSKA, K. ABRISZEWSKI, M. BAER, M. BROCKI,
Ł. DOMINIAK, E. GŁADKOWSKA, K. GÓRNY, R. KLEŚTA-NAWROCKI,
A. KOLA, J. KOWALEWSKI, A. KUCNER, O. KWIATKOWSKA,
I. LEWANDOWSKA, W. PIASEK, M. ŚLIWA

COLLOQUIA
HUMANIORUM

Recenzenci

PROF. DR HAB. ANDRZEJ P. KOWALSKI
PROF. DR HAB. KAZIMIERZ MALISZEWSKI

Korekta:

JOANNA PIASEK

Korekta techniczna:

JACEK KOWALEWSKI, WOJCECH PIASEK, MARTA ŚLIWA

Projekt okładki i znaku graficznego Colloquia Humaniorum:

PIOTR KORONA

Publikacja dofinansowana przez

PROREKTORA DS. NAUKI I WSPÓŁPRACY REGIONALNEJ UWM W OLSZTYNIE
WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH UWM W OLSZTYNIE
WYDZIAŁ NAUK HISTORYCZNYCH UMK W TORUNIU
INSTYTUT FILOZOFII UWM W OLSZTYNIE
INSTYTUT HISTORII I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH UWM W OLSZTYNIE,
KATEDRĘ ETNOLOGII UMK W TORUNIU

© Copyright by

P. ABRISZEWSKA, K. ABRISZEWSKI, M. BAER, M. BROCKI, Ł. DOMINIAK,
E. GŁADKOWSKA, K. GÓRNY, R. KLEŚTA-NAWROCKI, A. KOLA, J. KOWALEWSKI,
A. KUCNER, O. KWIATKOWSKA, I. LEWANDOWSKA, W. PIASEK, M. ŚLIWA
INSTYTUT FILOZOFII UWM W OLSZTYNIE

OLSZTYN 2006

ISBN 83-60636-02-8

Rozpowszechnianie:

INSTYTUT FILOZOFII UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE
ul. K. Obitza 1, 10-725 Olsztyn,
tel. +48 89 523-34-89, e-mail: sekretariat-if@uwm.edu.pl

Przygotowanie komputerowe:

„FIRET” IWONA I PAWEŁ BANASIAKOWIE

Druk i oprawa:

ZAKŁAD POLIGRAFICZNY UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

IZABELA LEWANDOWSKA

Historia najnowsza a inne dyscypliny i subdyscypliny badawcze. Zarys problematyki

Wstęp

Historia jako nauka badająca i wyjaśniająca całokształt dziejów jest powołana do tego, aby tworzyć integralny obraz dziejów. Zacieśnianie związków historii najnowszej z naukami społecznymi jest koniecznością, bowiem przyczynia się do integracji punktów widzenia i ogarnięcia myślą całości życia społecznego. Wiadomo, iż znajomość historii jest niezbędna w badaniach innych nauk społecznych¹. Nie temu więc będzie poświęcony niniejszy tekst. Chodzi raczej o to, co historyk może wykorzystać w swoich badaniach z innych dyscyplin. Historycy są z reguły tradycjonalistami. Trzymają się ściśle swoich metod badawczych i rzadko kiedy są otwarci na „nowinki metodologiczne”. Najmniej skostniałą grupą wśród historyków są właśnie historycy zajmujący się dziejami najnowszymi. Wynika to ze specyfiki tego okresu i nakładaniu się historii najnowszej na współczesność.

Dlatego też niezwykle istotną z punktu widzenia metodologii badań jest permanentna analiza porównawcza, polegająca na porów-

¹ W listopadzie 2005 r. odbyła się na ten temat na Uniwersytecie Śląskim ogólnopolska konferencja naukowa, w której zaprezentowano, m.in. referaty: A. M. Wyrwa, *Przeszłość i jej poznanie, czyli o potrzebie badań interdyscyplinarnych w naukach historycznych*; M. Wojtyła-Świerzowska, *Faktografia w językoznawstwie historycznym*; J. Malicki, *Między prawdą, prawdopodobieństwem a fikcją w badaniach literackich*; B. Płonka-Syroka, *Interpretacja faktów historycznych we współczesnej historiografii medycyny i antropologii wiedzy*; D. Fox, *Od dokumentacji do interpretacji. Nowe ujęcie źródeł w historii teatru*.

nywaniu ze sobą różnych wydarzeń, faktów i zjawisk w celu ustalenia ze sobą tego, co je wzajemnie łączy. Należy wiązać wiedzę na dany temat z różnych dostępnych źródeł historycznych i źródeł informacji, także z ustalonych i wypracowanych przez inne dyscypliny badawcze. Dopiero wówczas będziemy w stanie odtworzyć w miarę obiektywny obraz dziejów najnowszych.

Bardzo trudno jest wyodrębnić proste zależności między tematyką badawczą historii najnowszej a innymi dyscyplinami i subdyscyplinami naukowymi. Pokrywające i przeplatające się wątki tematyczne, a często również metody badawcze powodują, iż badając historię najnowszą nie można zamykać się w kręgu tradycyjnych źródeł historycznych.

Każda z dyscyplin, z których może czerpać historia najnowsza, wypracowała już swoistą metodologię badań i doczekała się obfitej literatury. W niniejszym tekście zasygnalizuję jedynie kilka pozycji innych dyscyplin, w tym podręczniki akademickie, materiały pokonferencyjne i artykuły z czasopism. Mam nadzieję, że młodzi badacze historii najnowszej znajdą w nich źródło inspiracji do dalszych poszukiwań więzi łączących historię z innymi dyscyplinami i subdyscyplinami, nie tylko humanistycznymi.

Specyfika historii najnowszej

Historia najnowsza bywa różnie datowana (Barraclough 1971; Topolski 1981; Historia najnowsza... 1990). Jeszcze na początku XX wieku uznawano, iż historię najnowszą są dzieje po 1871 roku. W miarę upływu lat i można by rzec, narastania historii, data początkowa przesunęła się na rok 1917 (dla Polski 1918 r.). Dzisiaj tę cezurę należy przyjąć na rok zakończenia drugiej wojny światowej. Wynika to z definicji historii najnowszej, która bada dzieje tak daleko wstecz, dokąd żyją świadkowie tych zdarzeń. Zajmuje się więc badaniem „otwartych” faktów historycznych. Otwartych, to znaczy mających swój początek, ale niemających końca, znajdujących się wciąż w transformacjach.

I tutaj badanie historii najnowszej napotyka na kilka podstawowych trudności. Po pierwsze historyk nie ma perspektywy badawczej. O ile historia jako nauka zakłada badanie faktów w trzech

perspektywach: przeszłej, terażniejszej i przyszłej, o tyle historia najnowsza może badać tylko dwie perspektywy: przeszłą i terażniejszą. Ale właściwie tylko perspektywa przeszła, mówiąca o genezie, przyczynach i uwarunkowaniach danych faktów i zdarzeń, jest typową perspektywą historyczną. Badając terażniejszość z punktu widzenia historyka historii najnowszej, czyli żyjącego w tym samym czasie, wchodzi się już w zakres innych dyscyplin badawczych. Terażniejszością bowiem zajmuje się też socjologia, politologia, ekonomia polityczna, antropologia, psychologia społeczna, teorie kultury i ich subdyscypliny. Historyk powinien korzystać z ustaleń i metod innych nauk, jednak nie może bezkrytycznie i ahistorycznie podchodzić do wyników ich badań.

Po drugie, historyk jest uwikłany w najróżniejsze struktury społeczne. Nawet jeśli jest bezpartyjny i stara się być neutralnym, to i tak żyje w określonym środowisku, w określonych warunkach materialnych, w danym ustroju politycznym, a także w kręgach uznających pewne wartości. Często sam lub poprzez swoją rodzinę czy znajomych uwikłany był w wydarzenia historyczne, które teraz opisuje. Powoduje to brak dystansu i emocjonalne nastawienie do historii.

Trzecią trudnością jest ilość źródeł. Oprócz podstawowych źródeł historycznych typowych dla wcześniejszych epok mamy do czynienia z pozanaukowymi formami rekonstrukcji przeszłości, których nie można pominąć, badając dzieje najnowsze. Są to zarówno źródła tworzone przez instytucje państwowe, pozarządowe, partyjne, społeczne, jak i indywidualne, przydatne na przykład przy badaniu biografii czy tak zwanych historii życia. Należą do nich przekazy pisane (popularyzatorskie, pamiętnikarskie, publicystyczne, propagandowe), materialne (malarstwo, rzeźba, architektura), oralne (przekazy ustne, wywiady), audio- i wizualne (audycje radiowe, programy telewizyjne, kroniki filmowe) oraz wirtualne (Internet, programy i gry komputerowe). Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, iż nie mamy możliwości wykorzystania wszystkich dostępnych źródeł. Jest to po prostu fizyczną niemożliwością. Stąd też należy dokonać wyboru, który jest subiektywny.

Wynika z tego czwarta trudność, a mianowicie niebezpieczeństwo mikrografii. Może pojawić się ono przy braku pełniejszego kontekstu analizowanych faktów i braku refleksji. Giną wówczas

zjawiska długiego trwania, sięgające czasem swymi korzeniami epok dawno minionych. Wszechstronna znajomość przeszłości daje klucz do zrozumienia teraźniejszości. Stąd też musi to być historia procesów i zjawisk masowych, a nie historia faktów jednostkowych i zdarzeń.

Piąta trudność to brak wciąż wypracowanych, utrwalonych i w pełni zaakceptowanych metod badawczych. Oprócz metod tradycyjnie wykorzystywanych przez historyków należy czerpać z metod innych nauk społecznych (i nie tylko społecznych), co jest nie zawsze stosowane, bowiem historycy nie znają ich lub nie doceniają. Z drugiej strony historycy nie mogą i nie powinni próbować zastąpić historyków szczegółowych dziedzin (nauka, literatura, plastyka, muzyka, architektura, wychowanie, prawo), ale powinni integrować wiedzę i tworzyć obrazy całości.

I jeszcze uwaga natury ogólnej, dotycząca umiejętności i wiedzy niezbędnej do badania każdej epoki, a mianowicie informatyki (Narojczyk 2005; Tropak, Wałkowski 2005) i filozofii (Tatarkiewicz 1995; Opara 1997; Znaniecki 2001a). O ile ta pierwsza potrzebna jest m.in. do wyszukiwania informacji, zbierania bibliografii, sporządzania komputerowych fiszek, to druga pozwala nam na filozoficzne spojrzenie na miejsce człowieka we współczesnym świecie.

Nie da się w ogóle pojąć historii najnowszej bez znajomości filozofii tego czasu, a w zasadzie historii idei poprzedzającej ten okres. O ile oczywiście historię rozumiemy jako pewien proces dziejowy, którego motorem jest myśl ludzka. U podstaw procesu dziejowego leżą idee – pewna konstelacja sposobów rozumienia siebie samego i świata właściwych określonej kulturze. Od tego, jak pojmujemy siebie, swoje miejsce na ziemi i rolę, jaką mamy do wypełnienia, zależy nasz sposób odnoszenia się do świata, innych ludzi. Dopiero zrozumienie zmian w sposobach postrzegania człowieka i jego stosunku do świata, które pojawiły się w pierwszej połowie XIX wieku, pozwoli właściwie zrozumieć genezę konfliktów początku XX wieku, komunizmu i XX wojny światowej. Nie da się już uprawiać historii w sposób dotychczasowy, ale trzeba uwzględnić w procesie historycznym to, co na innym gruncie Florian Znaniecki nazwał „współczynnikiem humanistycznym”. Inaczej mówiąc, historia zakłada aksjologię.

Historia społeczna

Niewątpliwie najwięcej wiedzy i metod historia najnowsza czerpie z socjologii (Goodman 1997; Sołoma 1998; *Socjologia a przemiany...* 2004). Wykorzystuje ją przy badaniu grup społecznych, roli jednostki, poczucia tożsamości i świadomości, stosunku do pracy, życia, obowiązków, rodziny, sposobów spędzania czasu wolnego, wyznawanych wartości, masowych ruchów i przemian społecznych.

Przydane są też badania uwzględniające wiedzę psychologiczną. Nie można ocenić zachowania grupy czy jednostki bez znajomości psychologii społecznej (Znaniński 1991; Hamer 2005). W tym wypadku bardzo ważne są motywy postępowania i jego konsekwencje. Opisem biografii ludzkich zajmują się nie tylko historycy. W socjologii powstała specjalna metoda zwana metodą biograficzną (*Metoda biograficzna...* 1990), dzięki której zbiera się informacje o danej osobie. Wykorzystuje się w niej umiejętności z różnych dyscyplin, głównie zaś z historii (krytyka dokumentów), socjologii i psychologii. Analizując postępowanie człowieka, musimy brać pod uwagę także jego systemy wartości, w tym oczywiście wyznawaną religię. Tutaj niewątpliwą pomocą służyć nam będzie religioznawstwo (Zdybicka 1992).

Inną dyscypliną, która powinna być wykorzystana, jest demografia (Holzer 2003; Okólski 2004), badająca zjawiska ludnościowe. Pozwala ona na wykrycie prawidłowości, którym te zjawiska podlegają. Przedmiotem demografii jest populacja, tj. ludność zamieszkująca określoną jednostkę terytorialną. Zbieżność badań demografii i historii najnowszej oscyluje wokół: 1) stanu i zmian w liczbie ludności (świata, państwa, regionu lub jakiegokolwiek jednostki administracyjnego czy geograficznego podziału terytorium), ich przyczyn i uwarunkowań; 2) struktury ludnościowej wg płci, wieku, miejsca zamieszkania (np. miasto albo wieś), poziomu wykształcenia, wyznania, aktywności zawodowej, zamożności; 3) ruchu wędrownego (emigracja, imigracja, migracje wahadłowe).

Do badań nad migracjami i zmianami terytorialnymi w obrębie państw, grup narodowych czy etnicznych niezbędna będzie znajomość z zakresu onomastyki (*Dialektologia...* 1984; Pluta 2001). Jest to subdyscyplina językoznawstwa (*Językoznawstwo w Polsce...* 2003; Milewski 2004), a przedmiotem jej badań są imiona (nazwy)

własne. Dzieli się na dwa działy: antroponimię – naukę o nazwach osobowych, i toponomastykę (Zysnarski 1999) – toponimię – poświęconą nazwom geograficznym. Dobrym przykładem są zmiany nazewnictwa, zarówno imion, nazwisk, jak i nazw wsi oraz miast, na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. Prześledzenie, jakie nazwy zmieniano a jakie zachowywano, gdzie szukano korzeni nazewnictwa lub co było bodźcem dla ustanowienia takich a nie innych nazw, jest niewątpliwie ważnym zagadnieniem historii współczesnej.

Bardzo istotną dyscypliną badawczą jest prasoznawstwo (Mikułowski-Pomorski 1980; Pisarek 1983; Głowiński 1990), początkowo rozumiane jako nauka o prasie drukowanej, później jako nauka o środkach masowego przekazu (tzn. dzienniki, czasopisma, radio i telewizja). W literaturze zachodniej funkcjonuje już pojęcie medioznawstwo (Goban-Klas 2004). Główne kierunki badań prasoznawczych, których osiągnięcia są wykorzystywane w badaniu historii najnowszej to studia nad:

- 1) nadawcą (dysponentami prasy, redakcjami, dziennikarzami itp.), np. redakcje gazet i czasopism w okresie ograniczenia wolności były swoistymi instytucjami społecznymi i zajmowały się nie tylko wydawnictwem, ale też innego rodzaju popularyzacją;
- 2) zawartością (treściami i formami przekazów) – ważna jest podejmowana tematyka, język mediów, czyli w jaki sposób czytać propagandowe teksty, jak odcodować prawdziwe informacje; zachodzi tu konieczność czerpania wiedzy z językoznawstwa (badania perswazyjności i zrozumiałości języka) oraz nauki o literaturze (gatunki dziennikarskie);
- 3) samymi mediami (gazetami, czasopismami, programami radia i telewizji jako kanałami komunikacji) – chodzi tu o historię mediów;
- 4) publicznością (czytelnikami gazet i czasopism, słuchaczami radia i widzami) – badania nad społeczeństwem, które wchodzi w zakres badawczy historii, socjologii i psychologii społecznej;
- 5) skutkami (konsekwencjami oddziaływania) mediów – badania nad świadomością społeczną.

Większość nauk społecznych stosuje podobne metody i techniki badawcze, które polegają na analizie postaw i zachowań ludzkich. Wspólne są niewątpliwie: sondaż diagnostyczny, wywiad, ankieta i obserwacja (Sztumski 1995; Sołoma 1999; Lutyński 2000; Lewandowska 2004).

Historia gospodarcza

Z historią społeczną łączy się ściśle gospodarka, polityka i kultura, które z jednej strony wpływają na postępowania jednostek i grup społecznych, z drugiej zaś są ich wytworami. Badając dzieje gospodarcze w dobie współczesnej, należy czerpać informacje i korzystać z metod badawczych ekonomii (Piaseczny 2003; Stachowiak 2004), demografii i statystyki (Rao 1994; Walker, McLean 1994; Bołdyrew 2005), geografii, urbanistyki (Kopietz-Unger 2000) a także ekologii (Łupina 1992; Ekologia... 1999; Plenković 2004, Lewandowska 2006). Tematyka może obejmować rozwój (lub regres) gospodarczy, przemiany w przemyśle, rolnictwie, handlu, zagospodarowanie terenu (przestrzeni), rozwój miast, przemiany demograficzne, wpływ ukształtowania terenu na gospodarkę i zaludnienie, zależności między przemysłem a środowiskiem naturalnym.

Pomocną w analizie danych statystycznych będzie wiedza z informatyki (Socka, Letko 2005). Dane demograficzne i ekonomiczne można przedstawiać w formie wykresów aktywnych, tj. takich, które uwzględniają tendencje zmian. Jest to tak zwana wizualizacja danych. Człowiek nie jest w stanie jednocześnie śledzić więcej niż trzy rzędy danych. Wykorzystując metody badawcze informatyki możemy ustalić tendencje malejące lub rosnące analizowanych problemów, skorelować ze sobą różne dane i analizować pod kątem danej zmiennej. Na przykład oceniając wydobycie węgla w PRL, można badać, czy wzrost płac górników powodował jednocześnie wzrost wydobycia tego surowca.

Zajmując się przestrzennym zagospodarowaniem miast w Polsce Ludowej, nie sposób pominąć oceny ich wyglądu. Do tego niezbędna będzie estetyka, jako subdyscyplina filozofii, która zajmuje się badaniem wartości artystycznej, ustala kryteria tych wartości i ocen oraz docieka przyczyny ich kształtowania.

Historia polityczna

Podstawową dyscypliną badawczą, z której osiągnąć może czerpać historia najnowsza, jest politologia (Wapiński 1990; Chodubski 1995; Ihnatowicz, Biernat 2003). Nauka ta nie wypracowała jednak specyficznych metod badawczych. Czerpie z metod historycznych, socjologicznych, filozoficznych i ekonomicznych. Wspólnymi obszarami badawczymi dla historyków i politologów są: przemiany polityczne, funkcjonowanie państwa i prawa, partie i systemy polityczne, polityka wewnętrzna i zagraniczna państwa, stosunki międzynarodowe, dyplomacja (Szczepanik 2000; Kissinger 2002), stereotypy, instytucje życia społecznego, wzajemne układy zachodzące między ludźmi.

Jak bardzo historia polityczna wiąże się z innymi dyscyplinami naukowymi, można przekonać się, prowadząc badania chociażby nad myślą polityczną. Za bazę źródłową bierzemy tu dzieła pisane twórców myśli politycznej, do czego niezbędna jest wiedza z teorii literatury (Głowiński 1991) i sposobów komunikowania się (prasoznawstwo, medioznawstwo). Dalej należy zbadać świadomość polityczną twórców i kolporterów myśli politycznej. Do tego potrzebujemy narzędzi socjologii i psychologii społecznej. Bez wiedzy o twórcach tej myśli, o stanie ich świadomości, nie jesteśmy w stanie dać wnikliwszej interpretacji ich koncepcji ideowych i politycznych. Kolejne potrzeby badawcze dotyczące tego zagadnienia to umiejętności krytyki literackiej (Dutka 2000). Są one niezbędne przy analizie odbicia myśli politycznej w literaturze. Podjęcie próby interpretacji utworów literackich zasługuje na szczególne podkreślenie. Historycy dziejów najnowszych przytłoczeni źródłami aktowymi, opasłymi rocznikami czasopism, itp., w zdecydowanej większości przypadków nie sięgają do literatury pięknej i innych form przekazu historii jako do źródeł historycznych.

Opisując i oceniając zachowania polityczne, nie sposób pominąć etyki (Etyka... 2003, *Ekonomia, polityka, etyka...* 2003) jako subdyscypliny naukowej filozofii. Przedmiotem jej badań i refleksji jest moralność, czyli postępowanie mniej lub bardziej zgodne z ogółem ocen i norm przyjętych w danej zbiorowości społecznej. Przy badaniu partii, systemów wyborczych, zachowań grupy, składu społecznego danej instytucji czy organizacji można korzystać z doświadczeń

informatyki historycznej (Rusowicz 2005). Dla przykładu porównując wyniki wyborów w państwach demokratycznych na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat, można poprzez wizualizację, tj. wykresy aktywne, ocenić co i w jakim zakresie miało wpływ na takie a nie inne wybory społeczeństw.

Historia kultury

Kultura to jeden z najbardziej popularnych terminów humanistyki i nauk społecznych a także języka potocznego. Badaniem szeroko pojętej kultury zajmuje się kulturoznawstwo (kulturozofia) (Zachariasz 2000). W badaniach historii najnowszej będziemy brali pod uwagę zarówno kulturę duchową, jak i materialną.

Tematyka badawcza oscylować może wokół przemian inteligencji polskiej, w szczególności w pierwszym dziesięcioleciu nowego ustroju zjawiska tzw. awansu społecznego i kultury masowej (socjologia). Należałoby się zastanowić także nad udziałem kultury polskiej w międzynarodowej wymianie dóbr kultury. Podając przykłady malarstwa, rzeźby, architektury (muzealnictwo, muzeologia) (Gruziński 1980) czy muzyki (muzykologia) (Muzykologia u progu... 2000; Muzykologia wobec... 2001), można porównywać dorobek kulturowy różnych krajów świata. Badanie problematyki teatru (teatrologia) (Teatrologia... 2001), filmu (filmoznawstwo) (Osadnik 1986), literatury (literaturoznawstwo) (Literaturoznawstwo... 1996) czy prasy (prasoznawstwo) to wejście w inne dziedziny wiedzy, z których musimy czerpać informacje.

Bardzo ważnymi dyscyplinami naukowymi, z których osiągnięć powinien korzystać historyk dziejów najnowszych, są etnologia (Etnologia... 1995), etnografia (Robotycki 1992; Etnografia... 2002) i antropologia, która łączy się również z filozofią. Antropologia filozoficzna (Pałubicki 1998; Ostasz 2003) zajmuje się problemami miejsca człowieka w rzeczywistości, sensem jego istnienia i stosunkiem do przyrody oraz własnych wytworów. Etnologia to wiedza o kulturach różnych społeczności, wykorzystująca badania etnograficzne jako materiał do analiz i porównań. Etnografia zaś jest nauką o specyfice kulturowej różnych społeczeństw. Jest więc subdyscypliną etnologii. Bada m.in. kulturę ludową oraz tworzenie

się specyficznych kultur i subkultur różnych grup zawodowych i narodowych.

Z powyższymi dziedzinami wiedzy wykorzystywanymi przy opisie historii kultury wiąże się niewątpliwie hermeneutyka (Rosner 1991) – dyscyplina zajmująca się krytycznym badaniem, objaśnianiem i wewnętrzną interpretacją źródeł pisanych w celu ustalenia ich prawidłowego tekstu i właściwego sensu. Jest wzorem szeroko rozumianej sztuki interpretacji, stosowanej we wszystkich naukach humanistycznych, zwłaszcza w nurcie tzw. humanistyki rozumiejącej. Hermeneutyka jest różnie rozumiana, np. jako: 1) metoda interpretacji (rozumienia) ludzkich wytworów występujących poza psychiką; 2) refleksja filozoficzna dotycząca wszelkich form ekspresji, np. mitów, symboli religijnych, dzieł sztuki; 3) analiza rozumienia egzystencji jako swoistego sposobu bycia człowieka w świecie. Do badań historii najnowszej powinna być wykorzystywana szczególnie jako metoda interpretacji ludzkich wytworów, zarówno tekstów pisanych, jak i dzieł sztuki.

Historia wojskowości

Jest to specjalność historyczna wymagająca znajomości wielu innych dyscyplin naukowych (Nowak 1983; Miśkiewicz 2001). Omówię tylko te, które są niezbędne przy badaniu historii najnowszej. Jedną z nich jest antropologia, która przy pomocy własnych metod badawczych pozwala śledzić fizyczne cechy człowieka. Badając szczątki ludzkie z pól bitewnych i cmentarzy, możemy ustalić urazy wynikające z walki i określić ich datację.

Inną bardzo ważną dyscypliną naukową jest psychologia, przydatna głównie do określenia stanu psychicznego żołnierzy i dowódców. Służba wojskowa, a przede wszystkim wojna, wywołują różne reakcje i wywierają piętno na dalsze życie jednostki. Psychologia wojskowa rozwinęła się głównie po II wojnie światowej, zajmując się psychicznymi konsekwencjami udziału w wojnach, głównie na Dalekim Wschodzie. Jest także wykorzystywana do określenia roli dowódcy – jego kompetencji, walorów moralnych, siły duchowej, charakteru i odwagi.

Socjologia, szczególnie jej nowe subdyscypliny – socjologia wojska oraz socjologia wojny – badają stosunki panujące między przełożonym a podwładnym, pomiędzy poszczególnymi rocznikami żołnierzy a także między wojskiem a społeczeństwem. I to zarówno w okresie wojny, jak i pokoju.

Bez znajomości ekonomii danego kraju trudne jest ustalenie przyczyn konfliktów zbrojnych lub ich ewentualnych skutków. Do tego celu służy również statystyka. Umożliwia ilościowe i jakościowe dociekania nad możliwościami ekonomicznymi oraz wojskowymi państw walczących, określenie wskaźników liczbowych armii, ich wyposażenia czy uzbrojenia.

Niewątpliwie w badaniu historii wojskowości niezbędna jest wiedza z zakresu kartografii (Kartografia... 1996). Ta dziedzina nauki i techniki obejmuje teorię oraz metody sporządzania i użytkowania map, a także atlasów, globusów, modeli plastycznych. Dopiero rozrysowanie, umieszczenie na mapie, wizualne przedstawienie ruchu wojsk czy zajmowanych pozycji pozwala na wyciągnięcie odpowiednich wniosków. Z kartografią ściśle łączy się topografia, w tym wypadku rozumiana jako zespół cech zewnętrznych terenu, takich jak: rzeźba, hydrografia, rodzaje użytków, zabudowa, drogi itp., co łączy się z inną dyscypliną naukową, jaką jest geografia (Dumanowski 1990; Chojnicki 1999). Do ustalenia rzeczywistego przebiegu działań wojennych, a także ich planowania wskazana jest znajomość meteorologii i klimatologii (Kozioł 1998; Kossowska-Cezak 2000), czyli dziedzin z zakresu geofizyki, zajmujących się określaniem warunków klimatycznych. Dzięki znajomości tych dyscyplin możliwe jest sprawdzenie realności zaplanowanej taktyki walki, określenie właściwości taktyczno-operacyjnych danego terenu oraz zapoznanie z doświadczeniami z przebiegu walk i bitew, które odbywały się na danym obszarze.

W badaniu historii wojskowości niezbędna jest także znajomość podstawowych możliwości zastosowania informatyki (Łach, Radziwiłłowicz 2005). Chodzi tu głównie o symulacje przebiegu kampanii wojennych czy poszczególnych bitew. Powinno się także dokonać krytycznej oceny gier komputerowych o tematyce wojennej, by uzmysłowić potencjalnym graczom zakres ich realności i fikcji (Lewandowska, Gajownik 2005). Znajomość gier uzmysłowi badaczowi historii najnowszej, w jaki sposób kształtowana jest wiedza

części społeczeństwa (graczy) o taktyce prowadzenia wojen i sposoby rozwiązywania konfliktów.

W związku z tym, że tematyka wojenna jest bardzo powszechnym tematem filmów fabularnych i dokumentalnych, niezbędna jest wiedza z zakresu filmoznawstwa, krytyki filmowej (Sokołowski 2000; Hendrykowski 2000; Rulka 2001). Historyk wojskowości powinien umieć zanalizować zgodność obrazu filmowego z prawdą historyczną. Czerpanie informacji ze źródeł prasowych zmusza historyka wojskowości do umiejętnej analizy tych wypowiedzi (prasoznawstwo), a znajomość terminologii i toponomastyki (językoznawstwo) ułatwia rozszyfrowanie różnych nazw i poprawne stosowanie terminologii wojskowej występującej w źródłach.

Historia wychowania

Zajmuje się zagadnieniami oświaty, nauki i wychowania na przestrzeni dziejów (Historia wychowania... 1980). Dla historyka historii najnowszej najważniejsze będą współczesne koncepcje kształcenia i wychowania dzieci, młodzieży, a także dorosłych. Bazą do analizy mogą być programy i treści nauczania, cele, formy i metody pracy, środki dydaktyczne, w tym głównie podręczniki szkolne. W jaki sposób indoktrynowano młodzież, jakie cele sobie stawiano, jakie metody wykorzystywano w propagowaniu narzucanych ideologii, jakie zachodziły zmiany i procesy, czym były spowodowane? Jaki był oddźwięk wydarzeń politycznych w treściach podręczników szkolnych? W jaki sposób kształtuje się świadomość historyczną młodzieży, jak ona uzewnętrznia się i jakie przybiera formy?

Niezbędne do tego są umiejętności badawcze typowe dla socjologa i pedagoga, a także wiedza z metodologii historii. Badania nad historią wychowania, edukacją szkolną i pozaszkolną, świadomością społeczną muszą być wspomagane przez inne dyscypliny naukowe, głównie socjologię wychowania (Znaniński 2001b), pedagogikę (Metody badań pedagogicznych... 1994; Okoń 1995; Pilch 1998), psychologię rozwojową (Psychologia rozwojowa... 1986), dydaktykę historii (Maternicki, Majorek, Suchoński 1994; Współczesna dydaktyka... 2004).

Literatura

- Barraclough G.,
1971 *Wstęp do historii współczesnej*, przeł. D. Petsch, Warszawa.
- Bołdyrew A.,
2005 *Interent w zajęciach warsztatowych z zakresu statystyki i demografii historycznej*, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk. B. Ryszewski, Olsztyn, s. 85–88.
- Chodubski A.,
1995 *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk.
- Chojnicki Z.,
1999 *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Poznań.
- Dialektologia...
1984 *Dialektologia, onomastyka, stylistyka*, red. M. Zarębina, Kraków.
- Dumanowski B.,
1990 *Wstęp do badań naukowych dla geografów*, Warszawa.
- Dutka Cz. P.,
2000 *Literatura – badacz i krytyk: wybrane role partnerów interakcji poznawczej*, Zielona Góra.
- Ekologia...
1999 *Ekologia a procesy transformacji*, red. J. Dembowski, Olsztyn.
- Ekonomia, polityka, etyka...
2003 *Ekonomia, polityka, etyka: praca zbiorowa*, red. A. F. Bocian, Białystok.
- Etnografia...
2002 *Etnografia miasta jako przedmiot zainteresowań muzealnictwa polskiego*, red. G. Grabowska, A. Stawarz, Warszawa-Rybnik.
- Etnologia...
1995 *Etnologia polska między ludoznawstwem a antropologią*, red. A. Posern-Zieliński, Poznań.
- Etyka...
2003 *Etyka wobec problemów współczesnego świata*, red. H. Promińska, Katowice.

- Głowiński M.,
1990 *Nowomowa po polsku*, Warszawa.
1991 *Zarys teorii literatury*, Warszawa.
- Goban-Klas T.,
2004 *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa.
- Goodman N.,
1997 *Wstęp do socjologii*, przeł. J. Polak i in., Poznań.
- Gruziński W.,
1980 *U podstaw muzeologii*, Warszawa.
- Hamer H.,
2005 *Psychologia społeczna: teoria i praktyka*, Warszawa.
- Hendrykowski M.,
2000 *Film jako źródło historyczne*, Poznań.
- Historia najnowsza...
1990 *Historia najnowsza jako przedmiot badań i nauczania*, red. J. Maternicki, Warszawa.
- Historia wychowania...
1980 *Historia wychowania: wiek XX*, t. 1–2, red. J. Miąso, Warszawa.
- Holzer J. Z.,
2003 *Demografia*, Warszawa.
- Ihnatowicz I., Biernat A.,
2003 *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa.
- Językoznawstwo w Polsce...
2003 *Językoznawstwo w Polsce: stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Opole.
- Kartografia...
1996 *Kartografia wojskowa krajów strefy bałtyckiej XVI–XX w.*, red. S. Alexandrowicz, Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń.
- Kissinger H.,
2002 *Dyplomacja*, przeł. S. Głębiński, G. Woźniak, I. Zych, Warszawa.
- Kopietz-Unger J.,
2000 *Urbanistyka w systemie planowania przestrzennego*, Poznań.

- Kossowska-Cezak U.,
2000 *Meteorologia i klimatologia: pomiary, obserwacje, opracowania*, Warszawa–Łódź.
- Kozioł T.,
1998 *Geografia fizyczna z geologią*, Kraków.
- Lewandowska I.,
2004 *Wywiad jako technika zdobywania informacji źródłowych w badaniu historii najnowszej*, „Echa Przeszłości”, t. 5, s. 279–299.
2006 *Na styku historii i współczesności – człowiek i środowisko przyrodnicze w drugiej poł. XX i na progu XXI wieku*, [w:] I. Lewandowska, *Scenariusze lekcji historii. Dzieje najnowsze*, Ustroń, s. 29–55.
- Lewandowska I., Gajownik T.,
2005 *Dydaktyczne walory gier komputerowych o tematyce historycznej*, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn, s. 163–172.
- Literaturoznawstwo...,
1996 *Literaturoznawstwo*, red. J. Kryszak, Toruń.
- Lutyński J.,
2000 *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, Łódź.
- Łach W. B., Radziwiłłowicz D.,
2005 *Zajęcia terenowe z historii wojskowości jako podstawa do przygotowania prezentacji multimedialnych – na przykładzie bitwy pod Tannenbergiem*, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn, s. 95–100.
- Łupina A. M.,
1992 *Ekologia czy pesymizm końca XX wieku?*, Warszawa.
- Maternicki J., Majorek Cz., Suchoński A.,
1994 *Dydaktyka historii*, Warszawa.
- Metoda biograficzna...
1990 *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarz, M. Ziółkowski, Warszawa-Poznań.
- Mikułowski-Pomorski J.,
1980 *Badanie masowego komunikowania*, Warszawa–Łódź.
- Milewski T.,
2004 *Językoznawstwo*, Warszawa.

Miśkiewicz B.,

2001 *Wprowadzenie do badań historyczno-wojskowych*, Poznań.

Moszumański Z.,

1990 *Topogeodezja dla pododdziałów rozpoznania ogólnowojskowego: podręcznik*, Warszawa.

Muzykologia u progu...

2000 *Muzykologia u progu trzeciego tysiąclecia: teoria i praktyka*, red. L. Bielawski, K. Dadak-Kozicka, A. Leszczyńska, Warszawa.

Muzykologia wobec...

2001 *Muzykologia wobec przemian kultury i cywilizacji*, red. L. Bielawski, K. Dadak-Kozicka, A. Leszczyńska, Warszawa.

Narojczyk K.,

2005 *Dokument elektroniczny i jego opis bibliograficzny w publikacjach humanistycznych*, Olsztyn.

Nowak T. M.,

1983 *O naukach pomocniczych historii wojskowej*, Wrocław.

Okoń W.,

1995 *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa.

Okólski M.,

2004 *Demografia: podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Warszawa.

Opara S.,

1997 *Wstęp do filozofii współczesnej*, Olsztyn.

Osadnik W.,

1986 *Lingwistyka i filmoznawstwo: krytyczna ocena tendencji lingwistycznej w badaniach nad filmem*, Katowice.

Ostasz L.,

2003 *Rozumienie człowieka: antropologia filozoficzna*, Olsztyn.

Pałubicki W.,

1998 *Antropologia – filozofia – etyka: słownik podstawowych terminów i znaczeń*, Gdańsk-Koszalin.

Piaseczny R.,

2003 *Rozwój gospodarczy a globalizacja: ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, Warszawa.

Pilch T.,

1998 *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa.

- Pisarek W.,
1983 *Analiza zawartości prasy*, Kraków.
- Plenković J.,
2004 *Ekologia humanistyczna wobec globalizacji*, Rzeszów.
- Pluta F.,
2001 *Studia językoznawcze: historia języka, dialektologia, onomastyka*, Częstochowa.
- Psychologia rozwojowa...
1986 *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa.
- Rao C. R.,
1994 *Statystyka i prawda*, przeł. M. Abrahamowicz, M. Męczarski, Warszawa.
- Robotycki Cz.,
1992 *Etnografia wobec kultury współczesnej*, Kraków.
- Romański R.,
2005 *Geografia ekonomiczna: ujęcie dynamiczne*, Warszawa.
- Rosner K.,
1991 *Hermeneutyka jako krytyka kultury*, Warszawa.
- Rulka J.,
2001 *Historia w mediach*, „Wiadomości Historyczne”, nr 1, s. 3–12.
- Rusowicz A.,
2005 „Baza Bezpiecznik” jako narzędzie do wyszukiwania informacji na temat pracowników aparatu bezpieczeństwa publicznego w Olsztynie do 1949 roku, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn, s. 23–29.
- Socjologia a przemiany...
2004 *Socjologia a przemiany współczesnego świata*, red. I. Krzemiński, Warszawa.
- Socka I., Letko P.,
2005 *Exel jako narzędzie statystycznego opracowania badań historycznych*, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn, s. 53–58.
- Sokołowski M.,
2000 *Historia na ekranie – konteksty, mity, interpretacje*, „Edukacja Medialna”, nr 2, s. 25–30.

- Sołoma L.,
1998 *Socjologia*, Olsztyn.
1999 *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn.
- Stachowiak Z.,
2004 *Ekonomia międzynarodowa wobec wyzwań cywilizacyjnych*, Warszawa.
- Szczepanik K.,
2000 *Dyplomacja Polski 1918-2000: struktury organizacyjne*, Warszawa.
- Sztumski J.,
1995 *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice.
- Tatarkiewicz W.,
1995 *Filozofia XIX wieku i współczesna*, Warszawa.
- Teatrologia...
2001 *Teatrologia polska u schyłku XX wieku*, red. J. Michalik, A. Marszałek, Kraków.
- Topolski J.,
1981 *O trudnościach metodologicznych historii najnowszej*, „Dzieje Najnowsze” R. 13, nr 1-2, s. 313-318.
- Tropak B., Wałkowski A.,
2005 *Fiszka – program bazowy do wspomagania badań historycznych*, [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn, s. 15–21.
- Walker J. A., McLean M. M.,
1994 *Statystyka dla każdego*, przeł. T. M. Krygowski, Warszawa.
- Wapiński R.,
1990 *Badania nad dziejami polskiej myśli politycznej u schyłku XIX i XX w.*, [w:] *Historia najnowsza jako przedmiot badań i nauczania*, red. J. Maternicki, Warszawa, s. 168–197.
- Współczesna dydaktyka...
2004 *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, red. J. Maternicki, Warszawa.
- Zachariasz A.,
2000 *Kulturozofia*, Rzeszów.
- Zdybicka Z.,
1992 *Religia i religioznawstwo*, Lublin.
- Znaniński F.,
1991 *Prawa psychologii społecznej*, Warszawa.

2001a *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa.

2001b *Socjologia wychowania*, t. 1–2, Warszawa.

Zysnarski J.,

1999 *Słownik gorzowski: polski i niemiecki słownik obejmuje toponomastykę 40 gmin województwa gorzowskiego (1975–1998)*, Gorzów Wielkopolski.

Żarnowski J.,

1990 *Badania nad dziejami kultury polskiej po 1918 r.*, [w:] *Historia najnowsza jako przedmiot badań i nauczania*, red. J. Martenicki, Warszawa, s. 216–230.

